

AZƏRBAYCANDA MÜHAFİZƏKARLIQ LAZIMDIRMI ?

RASİM MUSABƏYOV

Kommunist totalitarizmi illərində mühafizəkarlığı liberalizm və ya millətçiliklə eyni dərəcədə əhəlinin geniş kütlələrinin və hətta elmi və siyasi elitanın şüuruna tənəzzüldə olan burjuva cəmiyyətinə xas sırf mənfi anlayışlar kimi yeridirdilər, çünki “sağ” və nəticədə kommunist ideoloqlarının nöqteyi-nəzərinə, mürtəce və pis sayılan siyasi cərəyanlar belə adlanırdı, halbuki sosialist cəmiyyətində yaxşı və mütərəqqi ancaq “sol”lar ola bilərdi. Sonra isə “yenidənqurma” zamanı hər şey bir-birinə qarışdı. Siyasi həyatda çoxlu adamlar meydana gəldi, bir qismi özlərini liberal, digərləri isə millətçi elan etdi. Mətbuat səhifələrinə çıxmış uzun-uzadı müzakirələr zamanı millətçilik və liberalizm, onların Azərbaycan üçün mümkün olan formaları və nisbətləri haqqında müasir təsəvvürlər dəqiqləşdirilmiş və ictimaiyyətə çatdırılmışdı. Bu anlayışların qəbul olunmazlığı çox hallarda ortadan çıxmışdı, lakin mühafizəkarlığa qarşı kifayət qədər çox mənfi münasibət qalmışdı. Ortodoks kommunistləri və sovet nomenklaturasının nümayəndələrini nə üçünsə mühafizəkarlar və “sağçılar” elan etdilər, halbuki dünyada qəbul olunmuş təsnifatə görə, onlar tipik “solçular” idi. Belə terminoloji qatmaqarışıqlıq yəqin ki, əslində sovet sisteminə qarşı sağ islahatçılar və ya sağ radikallar mövqeyindən çıxış edən adamların sözlərindən və hərəkətlərindən doğan həmin təhrif olunmuş stereotiplərin nəticəsi idi.

Sovet ictimai şüurunda yayılmış təsəvvürlərin əksinə olaraq, mühafizəkarlar siyasi çıxışlar və ya autsayderlər deyil, dünyanın bir çox ölkələrində ən mötəbər və nüfuzlu ictimai qüvvədir. Fəqət risk edib deyə bilərəm ki, mühafizəkarlıq ideoloji cəhətdən liberalizm, sosializm və ya faşizmdən daha az universallığa malikdir. Bu təbiidir, belə ki, konservatizm hər bir ölkənin tarixi, etnik və dini xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır və düzləndirici unifikasiyanı qəbul etmir. Bu mənada Qərbi ölkələrində üstünlük təşkil edən mühafizəkar liberallar, İran və ya Pakistandakı islam mühafizəkarları və hətta Çin misalında kommunist mühafizəkarlar haqqında danışmaq doğru olardı. Eyni zamanda adi mühafizəkarlıqla, tradisionalizm və siyasi konservatizmi fərqləndirmək lazımdır. Bu axırıncı əvvəlinci iki elementi çox hallarda özündə birləşdirir, lakin ancaq onlardan ibarət olmur.

Bu gün kommunizmin süqutundan və sovet imperiyası dağılıqdan sonra yeni müstəqil dövlətlərin bir çoxu dünyanın sivil məkanına reintegrasiyanı strateji kurs elan etmişdir. Bu dövlətlərdə müasir iqtisadi, hüquqi və siyasi qurumların təsdiqi prosesi getdiyi bir şəraitdə anlayışların ümumi qəbul olunmuş mənafehinin və ümumistifadə qaydalarının özlərinə qaytarılması vacibdir. Bununla yanaşı, Azərbaycanda gedən bu və ya digər siyasi proseslər üçün bu anlayışların hansı dərəcədə tətbiq edilməsini həm elmi, həm də siyasi nöqteyi-nəzərdən müəyyənləşdirmək vacibdir. Yetmiş illik kommunist hökumətindən sonra transformasiya mərhələsində olan, özünün tarixi müsəlman ənənələri şəraitində olan ölkəmizdə mühafizəkarlığın hansı formalar və konkret mahiyyətlər daşıyacağını müəyyən etmək lazımdır.

Azərbaycanda milli həyatın ənənəvi formaları o qədər dağıdılmış və deformasiyaya uğramışdır ki, indiki zamanda onların konservasiyası və qorunub saxlanması yox, bərpası və intibahı aktual məsələdir. Eyni zamanda ölkə və cəmiyyətin kardinal islahatların və modernləşdirmənin keçirilməsinə ehtiyacı var. Beləliklə, əgər konservatizm Qərbi Avropa mənasında üzvdirsə, yəni liberal və sosialist islahatlara qarşı təbii ictimai reaksiya kimi yaranmışdırsa Azərbaycanda isə bu yönlü mühafizəkarlıq ancaq milli ənənələrin bərpası üzrə məqsədyönlü, ardıcıl və ən əsası, səmərəli fəaliyyətin iqtisadi və siyasi sahələrdəki radikal islahatlarla əlaqəli nəticəsi kimi formalaşa bilər.

Ümumiyyətlə, məlumdur ki, mühafizəkarlıq mövcud olan münasibətlərin qırılmasına yox, kök salmış ənənələrin qorunub saxlanılmasına və təkrarlanmasına istiqamətlənmişdir. Siyasi-ideoloji mənada bu, ictimai tənzimləyicidir. Mühafizəkarlıq hüquq və ənənə ilə icazə verilən bərabərsizliyə yol verir və onu nəzərdə tutur və mütləq öhdəlik və məsuliyyətin mənəvi ruhu ilə doludur. Mühafizəkarlıq cəmiyyətdə hər bir fərdin hansısa bir ali qaydaya tabe olduğu və zamanətçiləri dövlət və mənəvi institutlar (bunlardan ən əsası dindir) olan birliyi təmin etməyə can atır. Nüfuza, intizama, qənaətciliyə və vicdanlı əməyə hörmət, öhdəlik və hüquqların tarazlığı, ailənin qorunması və sairə də eləcə

mühafizəkarlığın fundamental dəyərləri kimi tanınır. Qarşımızda sadalananlardan çoxunu və ilk növbədə xüsusi mülkiyyət institutunu və ona hörməti Azərbaycanda bərpa etmək durur.

Qərbdə mühafizəkarlığın əsas rəqibi sosial-islahatçılıqdır. Azərbaycana gəldikdə isə müasir liberal konservatizmin təsdiqi kommunokonservatizmin qat edilməsindən keçir. Çünki bu gün bizdə adi mühafizəkarlıq əsasən kommunist totalitarizmi illərində fərdi təşəbbüs və məsuliyyət göstərməkdən yadırgamış əhəlinin xeyli hissəsindəki xiffət hisslərdən ibarətdir. Həmin əhali üçün yoxsulluq içində bərabərlik və dövlət tərəfindən zəmanət verilən minimum, risk və cəmiyyətin qütbləşməsi ilə əlaqədar olan uğur və tərəqqidən üstündür. Əhəlinin kifayət qədər geniş təbəqələrinin və ilk növbədə böyük yaşlı qrupların şüurunda ənənə sovet quruluşu ilə çulğashır və bu mənada onlar müasir anlamda yeni liberal mühafizəkarlıq üçün sosial baza ola bilməz. Qərbdə mühafizəkarlıq kök salmış ictimai dəyər və əsasları qoruyan, nəzərdə tutulan yeniliklərə şübhəli münasibət bəsləyən və müxtəlif islahatlar ərzində buraxılmış səhvləri düzəldən siyasi qüvvə kimi özünü göstərir. Bizdə - Azərbaycanda isə müasir qərb mühafizəkarlarına yaxın olan siyasi qüvvələr 70 illik kommunist eksperimenti irsini tezliklə aradan qaldırmaq və ölkəni dünya sivilizasiyası axarına qaytarmaq üçün radikal islahat mövqeyindən çıxış etməyə məcburdurlar. Ancaq bu proses başa çatdıqdan sonra yeni mühafizəkar ənənə üçün dayanıqlı sosial baza formalaşacaqdır.

Azərbaycanın açıq şəkildə özünü mühafizəkar adlandırmış və xaricdə müvafiq tərəf-müqabilik əlaqələri yaratmış nüfuzlu siyasi qüvvələrindən ancaq Milli İstiqlal Partiyasını qeyd etmək olar. Lakin fərz etmək olar ki, Müsavat, AXCP kimi sağ mərkəzçi partiyalar da bu istiqamətdə təkamüldədir. Bir neçə mühafizəkar partiyanın yaranması da istisna edilmir (hətta onlar özlərini bu cür elan etməsələr də). Onlar Türkiyədə də mövcuddur. Orada iki əsas sağ partiya: Doğru Yol və Ana Vətən partiyaları mühafizəkardılar və tradisionalizm təzahürlərinin müxtəlif nisbəti və ölkənin modernləşdirilməsinə müxtəlif münasibətləri ilə fərqlənirlər. Bir çox parametrlərinə görə Türkiyənin Rifah Partiyası da mühafizəkardır, halbuki o, Qərbin müvafiq sağ liberal partiyalarına bənzəmir. AFR-də bir qədər fərqli hal müşahidə olunur, burada mühafizəkar XDS və XSS partiyaları artıq bir neçə onillik ərzində sabit və öz aralarında rəqabət aparmayan tərəf-müqabillər və müttəfiqlər kimi fəaliyyətdədir.

Azərbaycanın və həm də digər postsovet respublikalarının qarşısında müasir mühafizəkar proqramın hazırlanması, müvafiq siyasi, iqtisadi və mənaəvi dünya baxışları üzrə prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi, eləcə də alternativ siyasi-ideoloji cərəyanlar arasında sərhədlərin ayırd edilməsi durur. Bununla yanaşı, nəinki konservatizm və demokratiyanın, həm də mühafizəkarlıq və dinin, mühafizəkarlıq və millətçiliyin və sairin nisbətinin müasir təhlili edilməlidir. Axırncısı yaxın zamanlarda dövlət müstəqilliyi uğrunda aparılan mübarizənin bütün əsas siyasi qüvvələri millətçiliyə tərəf sürüldüyü ölkələr üçün olduqca aktualdır.

Bu ölkələrdəki milli hərəkətlərin aparıcı rolu onunla bağlıdır ki, kommunist sistemi özünə yad olan sinifləri, zümrələri və siyasi-iqtisadi qurumları dağıdaraq millətləri və etnik qrupları heç cürə *"həzm"* edə bilməmişdi. Ona görə də demokratik təcrübə və ənənələrdən məhrum olan bu cəmiyyətlərdə kommunist totalitarizminə qarşı müqavimət ancaq milli xətt üzrə üzə çıxmışdır. Heç də təsadüfi deyil ki, hər yerdə bu mübarizəyə siyasətçilər və dövlət xadimləri yox, hətta totalitarizm dövründə də milli ruhlarını və müstəqil şüur və fəaliyyət rüşeymlərini qoruyub saxlamış yaradıcı ziyalıların nümayəndələri rəhbərlik etmişlər. Pribaltikada, Zaqafqaziyada və demək olar ki, hər yerdə belə olmuşdur. Aydındır ki, millətçiliyin ideyaları, müxtəlif modifikasiya və formaları yeni yaranmış müstəqil dövlətlərin siyasi həyatında və ictimai şüurunda geniş yer tapmışdır. Totalitar kommunist sisteminin dağılmasında və müstəqilliyin əldə olunmasında milli hərəkətlərin rolunu qiymətləndirməklə yanaşı, aydınlaşdırmaq lazımdır ki, milli impuls yeni mərhələdə inkişaf amilin təyinedicisi olmaq üçün kifayət qədər daxili potensialı saxlaya bilibmi.

Müasir dünyada millətçilik millətin dövlətləşdirilmiş etnos olduğu bir çox ölkələrin siyasətinin əsas prinsipidir. Bu millətçilik özünü həm sağ, həm sol modifikasiyalarda göstərir (məsələn, Rusiya, Serbiya və başqalarında əyani olaraq görünür). Millətçilik təcrübə cəhətdən külli miqdarda siyasi proqramlarda reallaşır – bu sahələrdəki ifrat iqtisadi və mədəni ekspansionizmdən dövlət qayyumluğunuqacan və hətta izolyasionizməcən. Bununla yanaşı, millətçilik anlayışı nəinki kommunist ölkələri və hətta dünyanın bütün mədəni ictimaiyyətinin də siyasi leksikasında mənfi çalar almışdır və bir qayda olaraq, onun ən ifrat və pozucu formalardakı təzahürlərini adlandırmaq üçün istifadə olunur. Norma üzrə isə dövlət

siyasətində millətçilik elə fərdlərin münasibətindəki eqoizm kimi bir təzahürdür və ancaq konkret şəraitdə əndazənin həddlərindən kənara çıxdığı halda diqqət və ittiham obyektinə çevrilir. Mötəbər cəmiyyətdə fərdi eqoizmi qabartmadıqları kimi, eləcə də dövlətlərə və xalqlara münasibətdə millətçilik açıq bəyan edilmir.

Bir çox ölkələrdə sosialist və liberal partiyalara nisbətən mühafizəkarları milli özünüeyniləşdirmə məsələlərindəki həssaslıq və milli mənafehlərin açıq-aşkar və qəti müdafiəsi fərqləndirir. Bu, bir qayda olaraq, elə siyasi qüvvələrdir ki, universalist iddialara və kosmopolit, beynəlmiləl təzahürlərə (özü də istənilən qəbildən olan: həm sağ, faşist və həm də sol, kommunist) münasibətdə öz skeptik hisslərini gizlətmirlər. Mühafizəkarlar – vətənpərvərlər və bunu aşkar nümayiş etdirməkdən çəkinmirlər. Hesab edirəm ki, Azərbaycan üçün seçicilərin millətçilik ruhunda olan hissəsini radikal etnopopulistlərdən özünə çəkmək bacarığında olan məsuliyyətli partiyanın siyasi səhnədə olması olduqca zəruridir. Aydındır ki, vətənpərvərliyi və hətta pozitiv millətçiliyi etnik zorakılıq və diskriminasiyanın istənilən təzahürlərinin qəti ittihamı ilə əlaqələndirmək zəruridir. Müasir dünyada global inteqrasiya prosesləri getməkdədir və təkcə iqtisadiyyatların, həm də dillərin və mədəniyyətlərin sıx qarşılıqlı əlaqəsi baş verməkdədir. Əyalət qapalılığı, özünəəldilik və özünəarxaylıq yolverilməzdir və məhvədir. İndi bu artıq elə aksiomdur ki, onu mühafizəkarlar qəbul edərək bəyan edirlər ki, dünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına qatılmağı özünün tarixinə, dilinə və milli mədəniyyətinə bağlılığı aşılamaqdan başlamaq zəruridir. Bu cür qoyuluşda inteqrasiya proseslərinə ehtiyatlı mühafizəkar baxış geniş sosial bazaya malikdir və mütərəqqi ənənələrə mane olmur, onları tarazlaşdırır.